

**SSCB'nin Dağılması ve 11 Eylül Olaylarıyla Değişen
Türkiye'nin Kafkasya Politikası**

Muhammed Emin KOCAMAN*

Öz

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Kafkasya ve Orta Asya'da oluşan otorite boşluğu Avrupa'nın yanı sıra Türkiye'nin de dikkatinden kaçmadı. O güne kadar yüzünü Batıya çevirmiş olan Türkiye, Kafkasya politikasını tamamen Moskova merkezli oluşturmaktaydı. Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte oluşan boşluğu dolduracak aktörler arasında kendine yer edinmeye çalışan Türkiye, hazırlıksız yakalandığı bu durumdan bir kazanç elde etmek istemekteydi. Kendini Rusya, İran ile rekabet halinde bulan Türkiye'nin en büyük avantajı ABD'nin ve Avrupa'nın desteğini almış olmasıydı. Fakat bütün bu gelişmeler Türkiye adına yeterli olmadığı gibi 11 Eylül olaylarıyla birlikte ABD'nin bu bölgeye müdahil olması Türkiye'yi başarısız olduğu Kafkasya politikasında daha da geriye itmiştir. Bu çalışmada yaşanan iki önemli olay sonucunda Türkiye'nin değişen Kafkasya politikasını inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Kafkasya, Türk Dış Politikası, Sovyetler Birliği, 11 Eylül Olayları.

**Turkey's Caucasia Policy After Collapse of SSCB and
September 11 Events**

Abstract

There was no othority after collapse of Soviet Union and this was caused create non-balanced Caucasia and Middle Asia's policies. This was important both Turkey and Europe. Turkey's Caucasia policy, which is depend on west side thinking, was directly refer to center of Moscow. There was a non balance of power after collapse of Soviet Union so there were some actor for getting role and Turkey also has been already there because Turkey's wanted to get power at international Soviet arena. After all, there was a competition with Iran and Russia and Turkey. But Turkey was more lucky than others because Europe and USA have supported at all condition. But all development and supporting were not enough for getting power at

---

* Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Soviets and after September 11th event, USA had to intervention so this was not good news for Turkey's Caucasia's policy because this evolution's result shows; loss of power Turkey's Caucasia policy. At this paper we examine changing Turkey's Caucasia policy between result of two different issue.

Keywords: Caucasus, Turkish Foreign Policy, Soviet Union, September 11th Events.

Giriş

Soğuk Savaş döneminde içinde bulunduğumuz dünya sistemi Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte yeni bir hal almıştır. Bu güne kadar yüzünü Batıya dönen Türkiye bir anda uzak akrabalarının farkına varmıştı. SSCB dağılmadan önce Moskova merkezli bir Kafkasya söz konusuken, bir anda yeni devletlerin kurulduğu yeni bir bölge konumuna gelmişti. Bölgede oluşan boşluğu doldurmak Türkiye'nin en büyük hedefiydi. Bunu gerçekleştirmek için karşısına Rusya ve İran'ı alan Türkiye, aynı zamanda arkasına ABD'yi ve Avrupa'yı almıştır. Rusya'nın eski topraklarını tekrar alarak güçlenmesini istemeyen Avrupa ayrıca İran'daki radikal İslam'ın da bu bölgeyi etkilemesinden endişe duymaktaydı. Türkiye bundan dolayı bu bölge ülkelerine model olarak ortaya çıkmıştır. Fakat Türkiye'nin böyle bir olaya hazırlıksız yakalanması ve istediği planları uygulayamaması kendi açısından oldukça olumsuz sonuçlandı. İlerleyen zamanlarda 11 Eylül saldırılarının gerçekleşmesi bir anda Dünya gündemini küresel terörizmle savaşıma çevirdi. ABD'nin hem terörle mücadele hem de Dünya siyasetinde ve ticaretinde daimi güç olabilmek için Orta Asya ve Kafkasya'ya hakim olabilmesi ve bu bölgeye doğrudan müdahil olması gerekmektedir. ABD'nin Afganistan'ı işgal etmesi, bir bakıma kendisine Kafkasya'ya doğrudan müdahale etme şansı tanımıştır.

1. Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya'da Türkiye

Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin temelinde değişiklikler meydana gelmiştir. Öncelikle Cumhuriyet döneminde Türkiye dış politikası tamamen Batı'ya dönüktür. Bu olay uzun süre dış politikanın temelini oluşturmuştur. İlk başta Moskova ile yapılan işbirliği iki savaş arası dönemde Batı'ya karşı koz olarak kullanılmıştı. İkinci Dünya Savaşı zamanında SSCB ile işbirliğinden çok, Almanya ve diğer Batılılar arasında bir ikilem içinde kalınmıştır. Bunun sonucunda Türkiye, Batı ile ittifak kurmuş, blok politikalarını izlemeye başlamıştır.

Türkiye'nin yüzünü Batıya dönmesi gerçeğinin yanı sıra, Doğu'ya sırtını çevirdiği de ayrı bir gerçektir. Ankara 1921 tarihinden itibaren

Kafkaslara Moskova merkezli bakmaya başlamıştı. Mustafa Kemal ve arkadaşları SSCB'nin etkisi altında olan Kafkaslara oldukça ilgisiz kalmışlardı. Başlangıçta izlenen bu politika yetmiş yıl boyunca sürdürülmüştür. Soğuk Savaşa kadar da Ankara bu bölgeyi ilgi alanı dışında bırakmıştır (Tellal, 2005).

1980'li yıllar hem Türkiye'de hem de uluslararası sistemde birçok değişikliklerin meydana geldiği bir zaman dilimi olmuştur. ABD başkanlığına Ronald Reagan'ın gelmesiyle birlikte uzun süredir yumuşama dönemi yaşayan uluslararası sistem tekrar sertleşmeye başlamış ve aynı zamanda neo-liberal politikaların yaygınlaşması bu sistemin işleyişinde değişikliklerin meydana gelmesine neden olmuştur. Uluslararası siyaset çift kutuplu sistemden çıkarak daha çok ekonomi ve finans odaklı bir boyut kazanmıştır. Bu nedenle ABD'nin egemenliği altına girerek tek kutuplu bir sisteme doğru kayma başlamıştır.

12 Eylül dönemine denk gelen bu süreçte Türkiye, başta 24 Ocak kararlarıyla olmak üzere bu sisteme uygun bir dönüşüm içerisine girmiştir. İthalat odaklı bir sistemden, Turgut Özal ile birlikte ihracat odaklı bir sisteme geçmişti. Özal dönemiyle birlikte geleneksel dış ticarete değişiklikler yaşanacağı fark edilmiştir. Özal döneminde dış politika, komşularla yaşanan sorunlar çerçevesinde gelişmiştir. Bulgaristan'da yaşanan Türklere uygulanan baskılardan dolayı yaşanan sorunlar, Yunanistan ile Ege Adaları ve Kıbrıs sorunu, İran'da gerçekleşen İslam Devriminin etkilerinden kaynaklı sorunlar, Ermeni sorununun uluslararası boyutlara gelmesi Türk dış politikasının çok yönlü bir şekilde hareket etmesinde elini kolunu bağlamıştır (Denizhan, 2010).

1990'lara gelindiğinde hiç beklenmeyen bir olay gerçekleşerek SSCB dağılma sürecine girmiştir. Bu dağılma süreciyle birlikte Türkiye'nin dış politikası çerçevesinde o güne kadar ihmal edilen bir bölge ortaya çıkmıştır. Bu bölge Avrasya bölgesidir. 1991 yılının sonuna gelindiğinde bu bölgede 15 yeni devlet kurulmuştur. Türkiye'nin bu yeni bağımsızlıklarını kazanan ülkeler ile diplomatik ilişkiler içine girmesi aynı zamanda bu devletlerin uluslararası alanda tanınmasında büyük bir öneme sahiptir. Yeni kurulan devletlere karşı model olma konusunda ABD ve Avrupa Birliği Türkiye'ye destek vermiştir. Bununla birlikte Türkiye başta Rusya ve bölgeye komşu olan İran ile büyük bir rekabet içine girmiştir (Denizhan, 2010). Bölgede oluşan bu boşluğu doldurmak için ortaya çıkan aktörler Türkiye, Rusya ve İran'dır. Rusya kaybettiği toprakları geri alıp eski gücüne kavuşmak istediğinden yakın çevre politikası izlemektedir. Bu da hem ABD'yi hem de Avrupa'yı endişelendirmektedir. Aynı zamanda İran'da var olan radikal İslam'ın bu bölgelere yayılmasından korkan Batılı devletler bu çekişmeli

ortamda Türkiye'yi desteklemişlerdir. Türkiye'nin bu bölgeyle olan din, dil, kültür birliği gibi faktörler bu destekte etkili olmuştur (Özkan, 2010).

Kafkasya'nın Soğuk Savaş sonrası dönemde değişikliğe uğrayan uluslararası statüsünü üç ayrı durumda inceleyebiliriz. Birinci durum; uluslararası küresel dengelerdeki değişim ve bunun bölgeye etkileridir. Soğuk Savaş sonrası dönemde bu bölge önemli bir değişim içerisine girmiştir. Çift kutuplu uluslararası sistemde önemli bir yer teşkil eden Kafkasya, Soğuk Savaş sonrasında aralarında ABD, İngiltere, Japonya gibi devletlerin de bulunduğu güçlerin doğrudan odak noktası haline gelmiştir. Özellikle küresel anlamda ekonomik politikaların rekabet halinde olduğu bu dönemde, sistemdeki bu boşluğu ele geçirmek ve doldurmak isteyen çok uluslu şirketlerin manevra alanı haline gelmiştir. Bu nedenlerden dolayı bu bölge daha çok sahip olduğu jeo-ekonomik unsurlar açısından önem kazanmıştır. İkinci durumda bölgeye doğrudan etki eden Rusya, Türkiye, İran gibi ülkelerle, bölge dengeleri içerisinde önemli bir yere sahip olan Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan'ı kapsayan bölgesel bir düzlem ele alınmıştır. Bu bölgedeki rekabet hem küresel nitelik taşırken aynı zamanda bölgeye doğrudan dahil olan güçlerin jeopolitik ve diplomatik temaslarını da barındırmaktadır. Rusya-Ermenistan, Türkiye-Azerbaycan yakınlaşmaları Gürcistan ve İran'ı da değişik politikalar izlemeye itmiştir. Türkiye-Gürcistan, Ermenistan-İran yakınlaşması bu bölgede gözlenen ilginç denklemlerin oluşmasına neden olmuştur. Bu ülkelerin uygulamak istedikleri politikalarla Kafkasya denklemini, Orta Asya, Ortadoğu ve Balkanlara yaymak istediklerinden dolayı bölgeler arası etkileşim alanları ortaya çıkmıştır. Üçüncü olarak ise bölgenin etnik ve dini açıdan farklılık göstermesi ile birlikte içinde barındırdığı bölge içi dengeler ve çelişkiler mevzu bahistir. Bu durumda yer alan bölge içi çelişkiler sıcak çatışma ortamına neden olmaktadır. Aynı zamanda bu çatışma ortamı ikinci durumda bahsettiğimiz aktörleri de içine çekmektedir. Örneğin Karabağ'daki Azeri-Ermeni çatışması, Rus-Çeçen çatışması doğrudan Rusya ve Türkiye ikili ilişkilerini etkilemektedir. Kafkasya bölgesindeki çatışmalar iki bölgede yoğunlaşmıştır. Güney Kafkasya'da Azeri-Ermeni çatışması, Kuzey Kafkasya da ise Rus-Çeçen ve Gürcü-Abaza çatışmasıdır. Bu çatışmalarda Azeri ve Çeçen haklarını koruma adına Türkiye de olaylara taraf olmuştur. Bu da Türkiye'nin Kafkasya politikasında belirleyici bir etkendir (Davutoğlu, 2011: 124-127).

1.1. Türkiye'nin Kafkasya İlgisi

Coğrafi ve ekonomik açıdan baktığımızda Kafkaslar, Orta Asya ve Rusya'ya giden önemli bir yoldur. Türkiye'nin, Rusya ile olan ticareti 1993

yılında 2 milyar doları aşmıştır. Aynı zamanda Türkiye, Rusya'ya Eximbank kredisi de vermiştir. Rusya ile olan ticaretin arttırılması ve Türk mallarının tanıtılması amaçlı olarak bu kredi verilmiştir. Günümüzde halen Rusya'da Türk malları kullanılıyor ve tanınıyorsa bunda Eximbank'ın önemi büyüktür. İlerleyen zamanlarda yaşanan Körfez Savaşı, petrol krizi, küreselleşme gibi sorunların ortaya çıkmasıyla Kafkaslar ve Orta Asya gibi pazarlar önem kazanmıştır. Psikolojik açıdan değerlendirdiğimizde Türkiye, uzun bir süre sonra yakın akrabalarını keşfetmiştir. Özellikle aralarında dil sorunu olmayan Azerbaycan'a ve Kafkasya'ya büyük bir ilgi duymaya başlamıştır. Türkiye, uluslararası arenada kendi yalnızlığını unutturacak, kendinden daha güçsüz akrabalar bularak psikolojik açıdan bir rahatlama içine girmiştir. İç siyasal yaşama baktığımızda Türkiye'de önemli derecede Kafkas diasporası bulunmaktadır. Azeriler, Gürcüler, Çerkezler iç siyasette oldukça etkilidir.

Türkiye'nin, yeni oluşan bu ülkelere yaklaşımını iki şekilde gerçekleştirme planı vardı. Birincisi; bağımsız, laik ve demokratik rejimlere sahip olmaktı. Fakat bunu gerçekleştirmek oldukça zordu. Çünkü bağımsızlık ve demokrasi kavramı Rusya ile çelişmekteydi. Bu ülkeler bağımsızlıklarını ilan etmiş olsalar bile birçok açıdan Rusya'ya bağlıydılar. Aynı zamanda ülkelerin yönetimlerinin başında eski komünist devlet adamları bulunmaktaydı. Laiklik kavramı da İran ile çelişmekteydi. İran'da hüküm süren radikal İslam ile laiklik zıt iki kutup demektir. İkinci olarak ise liberal pazar ekonomisine geçme planıydı. Fakat hem Türkiye'nin hem de bu ülkelerin ekonomik zayıflığı bu planın sadece slogan olarak kalmasına neden olmuştur (Oran, 1994).

Türkiye'nin Kafkasya politikasının temel unsurlarının en başında ülkelerin bağımsız, siyasi ve ekonomik istikrara sahip olmaları gelmektedir. Ayrıca kendi aralarında barış içinde yaşamalarını ve Batıyı benimsemiş ülkelerin oluşmasını sağlamak bu unsurların arasında yer alır. Bu bölgedeki devletlerin bağımsızlıklarının ve toprak bütünlüğünün korunacağına her fırsatta değinilmiştir. SSCB'nin çöküşü, Türkiye'de dönemin liderleri tarafından önemli bir dönüm noktası olarak görülmüştür. Türkiye, Adriyatik'ten Çin Seddi'ne uzanan Türk dünyasını kapsayan geniş bir alanda bölgesel bir güç olarak ifade edilmeye başlanmıştır. Bu dönemin gündemindeki en temel sorulardan biri Türkiye'nin böyle güçlü ve nüfuslu bir bölgeye hakim olup olamayacağıdır. Türkiye'nin bu konuma Avrupa'nın da desteğini alıp bölge ülkeleriyle olan dinsel ve kültürel benzerlikleri sayesinde gerçekleştirebileceği düşünülmektedir.

Bu dönemde, yeni fırsatlarla birlikte bu fırsatların olumsuz getirileri Türkiye'nin dış politikasında önemli değişimlere neden olmuştur. Soğuk

Savaşın bitmesiyle birlikte Türkiye sahip olduğu stratejik önemini yitirmiş ve bu önemini tekrar kazanmak istemektedir. Türkiye, Kafkaslardan Orta Asya'ya uzanan önemli bir ticaret ve enerji yolunda önemli bir aktör olmayı düşünerek bu doğrultuda hareket etmeği planlıyordu. SSCB'nin çöküşüyle ortaya çıkan Rusya Federasyonu, bu bölgede Türkiye'nin karşısına güçlü bir unsur olarak ortaya çıkmış ve Türkiye'nin gerçekleştirmek istediği politikaları olumsuz etkilemiş, iki ülkeyi karşı karşıya getirmiştir.

Bölgede olumlu ve olumsuz getirileri dikkatli bir şekilde analiz ederek stratejik bir bakış açısı kazanmak isteyen Türkiye, Avrupa'nın da desteğini alarak bu doğrultuda hareket etmeye başlamıştır. Türkiye bu bölgedeki politikalarının Batı ile uyum içinde olduğunu fark edip birlikte hareket etme konusuna olumlu bakmaktadır. Buna güvenlik politikaları da dahildir. Bu nedenle oluşturulan politikalar Avrupa ve uluslararası kuruluşlarla ortak oluşturulmuştur (Çelikpala, 2010).

Türkiye, bu bölgede etkili olabilmek için yetersiz olan imkanlarını Avrupa'dan aldığı destekle birlikte oluşturulan plan ve programlarla başlangıç için yeterli seviyeye getirmeyi hedeflemiştir. Hem Rusya'dan uzaklaşmadan hem de Avrupa'dan yardım alarak bölgede iyi bir başlangıç yapmak istemekteydi. Böylece bölgedeki İran gibi diğer unsurlarla olan rekabeti ortadan kaldırarak güçlü bir şekilde ilerlemeyi amaçlanmıştır. Bu işbirliğinde, Türkiye'nin en büyük gücü ve kazancı Hazar bölgesindeki petrol ve enerjinin taşınmasında önemli bir nokta olmasıdır. Bu dönemde Türkiye, Turgut Özal ve Süleyman Demirel'in başlattığı yeni dış politikayla birlikte ABD destekli Bakü-Ceyhan Boru Hattı ile yeni çıkarlar elde etmiştir. İlerleyen zamanlarda üzerinde durulacak olan, başlangıçta ABD'nin de desteklediği, Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan odaklı bir bölgesel denge kurulmasının temelini bu proje oluşturmuştur (Caşın, 2012).

Kafkasya ile kurulan boru hattı diplomasisi 1993 yılında Demirel ile başlamıştır. Son yıllarda Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) ile Türkiye Kafkasya arasındaki aktif politikalar daha da güçlenmiştir. Türkiye'nin Kafkasya politikası aslında enerji ve bu bölgedeki devletlerle dost olma çabası içerisinde gerçekleşmiştir. Türkiye 1990 yılından beri Rusya ile bu bölgede hem rakip hem de dost olarak ortak çıkarlar doğrultusunda hareket etmiştir. Türkiye izlediği politikalarda coğrafi konumunu, Müslüman yapısını, serbest ekonomisini ve güçlendirilmiş askeri kapasitesini kullanmıştır. AKP'de dış politikasını farklılığa gitmeden yani Batı'dan vazgeçmeyerek ABD ve Avrupa'nın çerçevesi doğrultusunda gerçekleştirmiştir (Gürsel, 2012).

Kısacası, Türkiye'nin dağılan SSCB'nin toprakları üzerinde gerçekleştirmeyi amaçladığı planların başında 1990'lar boyunca Türk

Cumhuriyetlerinin öncelikli bir konuma sahip oldukları görülmektedir. Fakat Türkiye'nin hem ekonomik hem de alt yapı olanakları açısından Batının gerisinde olması bu bölgeye tamamen ulaşamayacağını ve eş zamanlı etki edemeyeceğinin farkına varmasına neden olmuştur. Bölgeye yardım için Batıdan alınan borçlarla kredi verilmiştir. Bu kredilerin geri dönüşleri oldukça çelişkilidir. Özellikle Orta Asya'nın yeterince Türkiye'ye yakın olmaması planlanan politikalarda değişikliklere neden olmuştur. Kafkasya ise bu açıdan yakın ve öncelikli bölge konumuna gelmiştir. Üstünlük ve nüfuzun Kafkasya bölgesinde olmasından dolayı Orta Asya'ya, Avrasya'ya ulaşmada önemli bir nokta olduğu ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin Kafkasya politikası bu çerçevede değerlendirilmeli ve dikkate alınmalıdır (Oran, 1994).

2. Kafkasya Ülkeleriyle Olan İlişkiler

2.1. Azerbaycan

Azerbaycan, Türkiye'nin Kafkasya politikasında tartışmasız olarak hem bir önceliğe hem de belirleyiciliğe sahip olan bir ülkedir. Azerbaycan, Türkiye için, kültürel ve tarihsel açıdan yakınlığı ile dikkat çekmektedir. Bölgesel dengelerin oluşumunda, Kafkasya ve Hazar havzasındaki doğal kaynaklardan yararlanabilme ve diğer bölge aktörleri üzerinde etkili olabilmek için önemlidir. Bu nedenlerden dolayı Türkiye, Azerbaycan'ı bu bölgedeki stratejik ortağı olarak görmektedir. Türkiye, Azerbaycan konusunda her türlü konuda kendisini olayların muhatabı olarak benimsemiştir. Azerbaycan'ın bölgedeki öncelikleri doğrudan Türkiye'nin bölgesel ve küresel ilişkilerinde yansımaları neden olmaktadır. Bu nedenle "Bir millet iki devlet" söylemi her iki ülke halkı tarafından benimsenmiştir. Bu bağlamda, 2000'li yılların sonlarına kadar Türkiye-Azerbaycan dış ilişkilerinden söz edilemez. Çünkü Azerbaycan ile alakalı her konu iç politikanın unsuru gibi görülmektedir.

Azerbaycan'ın Rusya etkisinden uzaklaşarak Batıya yönelmek için Türkiye'ye daha da yaklaşmasındaki en büyük neden, Rusya'nın Kafkas devletlerine askeri üst kurmak istemesidir. Azerbaycan lideri Türkiye'ye 1994 yılında 4 günlük bir resmi ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret sonucunda iki ülke arasında 10 yıllık "Dostluk ve İşbirliği Antlaşması" imzalanmıştır. 2004 yılına gelindiğinde iki ülke arasında mali ve askeri alanda ortak protokoller imzalanmıştır. Ermenistan ile kapalı olan sınır kapılarının tekrar açılması basın aracılığıyla gündeme getirilmiş ve bu da Azerbaycan hükümetini endişelendirmiştir. Türkiye bu konuda Azerbaycan'ı sonuna kadar destekleyecekleri teminatını vermiş olmalarına rağmen Azerbaycan tarafından yeterince tatmin edici bulunmamıştır. Bunun

sonuncunda Azerbaycan, Rusya'ya yeniden ağırlık vermeye başlamıştır. 2007 yılında Azerbaycan'ın, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetine karşı uygulanan ambargoları yumuşatması, Amerika'da dile getirilen sözde ermeni soykırımına karşı durması ve PKK operasyonlarına karşı verdiği desteği geç açıklaması Türkiye tarafından hayal kırıklığıyla karşılanmıştır. Azerbaycan bu eylemlerle Türk-Ermeni yakınlaşmasını protesto etmiştir (İşyar, 2010: 82-104).

2.2. Gürcistan

Gürcistan jeopolitik konumu kendiyile birlikte kendisine komşu olan diğer ülkeleri de yakından ilgilendirmektedir. Bu ülkelerden birisi de Türkiye'dir. 1990 yılına kadar göz ardı edilen hatta önemsenmeyen bir ülkeyken, Kafkasya politikası çerçevesinde en önemli noktaya oturtulmuştur. Politikanın temelini Gürcistan'ın toprak bütünlüğü oluşturmaktadır. Çünkü Türkiye ile uzun bir kara sınırına sahiptir. Aynı zamanda Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya ile olan kara yolunu oluşturmaktadır (Çelikpala, 2010). İki ülke arasındaki ilişkilerin dönüm noktası Azeri-Ermeni çatışmalarının süreklilik arz etmesinden kaynaklanmaktadır. Dağlık Karabağ sorunu nedeniyle planlanan politikaların gerçekleşemeyeceğini fark eden Türkiye, Gürcistan'a yaklaşmıştır. Azeri ve Orta Asya petrollerinin güvenli bir şekilde taşınmasında Gürcistan önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle 1994 yılından sonra hem ABD'nin hem de Batının aynı zamanda da Türkiye'nin, Gürcistan'a bakış açısı değişmiştir. Bu bakımdan Gürcistan'ın kendi ayakları üzerinde durabilmesi, iç düzenini oluşturarak bölgeye istikrarın yayılmasında önemli bir rol oynayıp, önemsiz bir ülke olmaktan çıkmış aynı zamanda Türkiye'nin Kafkaslar politikasını da oldukça etkilemiştir (Kasım, 2009: 292). Her şeye rağmen Gürcistan, Güney Kafkasya'nın göreceli olarak sorunsuz ve dengeli ülkesi olarak kabul edilmektedir. Tüm komşularıyla olumlu diplomatik ilişkileri bulunmaktadır. Aynı zamanda hiçbir komşusundan toprak isteme gibi bir niyeti, derdi yoktur. Bu bölgede faaliyet gösteren birçok uluslararası örgütün merkezi olarak seçilmektedir. Ülkedeki istikrarın bu olayda önemli bir etkisi söz konusudur (Koçer, 2010: 114).

2.3. Ermenistan

Türkiye'nin bir diğer Kafkasya devletlerinden olan Ermenistan ile kurulamayan ilişkilerin en büyük nedeni Azerbaycan'dır. 1990 yılında bağımsızlığını ilan eden Ermenistan ile ikili ilişkiler kurulmak istense de, Ermenistan'ın, Azerbaycan toprakları olan Dağlık Karabağ'ı işgal etmesi nedeniyle 1993'te başlayamayan ikili ilişkiler durmuştur (Çelikpala, 2010).

Ermenistan'ın, Azerbaycan topraklarını işgal etmesinden dolayı Türkiye, Ermenistan ile olan sınır kapısını kapatmıştı. Azerbaycan'ın da sınır kapısını kapatması Ermenistan'ı zor durumda bıraktığı gibi askeri açıdan savunma odaklı aşırı harcama yapmasına da neden olmuştur. 1993 yılında Ermenistan'ın Kelbecer'i işgal etmesi ile birlikte Ermenistan ile kapanan sınır kapılarının tekrar açılması için Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki sorunların ortadan kalması gerekmektedir. Bu olay Türkiye'nin Ermenistan politikasında belirleyici rol oynarken aynı zamanda Ermenistan'ın Kafkasya politikasının dışında tutulmasına neden olmuştur. Türkiye, Ermenistan arasındaki diğer önemli bir sorun ise sözde ermeni soykırımı iddialarıydı. Bu olay Ermeni diasporası tarafından uluslararası alanda ispatlanmak istenmektedir. Bu da iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmemesinde önemli bir noktayı teşkil etmektedir. Ermenistan'ın, Türkiye ile ilişkilerini normalleştirmek için çaba harcaması sonucunda iki ülke arasında ortak protokoller oluşturulmuştur. Bu protokoller ile birlikte Ermenistan ekonomik bir kazanç sağlamak istemekteydi. Bunun için sınır kapısının açılması konusunda anlaşmalara gidildi. Aynı zamanda sözde ermeni soykırımı iddialarının iki taraf tarihçilerinin aracılığıyla tekrar gözden geçirilmesine karar verildi. Fakat Türkiye, Azerbaycan topraklarından Ermenilerin geri çekilmemesi nedeniyle bu protokolleri yerine getirmeyi kabul etmedi. Ayrıca imzalanan bu protokoller Ermeni diasporasını pek alakadar etmemiş, kendi planları doğrultusunda hareket ettikleri görülmüştür. Bu nedenlerden dolayı iki ülke arasında olumlu ilişkiler kurulamamıştır (Kasım, 2010: 149-153).

3. Kafkasya'da "TİKA" Hamlesi

Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'ya planladığı şekilde etki edememesinin sonucunda, Avrupa ile bütünleşme çabası içerisinde olduğundan dolayı bu bölgeyle tekrar bir iletişim kurmaya çalışmıştır. Avrasya ile kurulacak ilişkilerin zorunluluk haline gelmesinden dolayı Türkiye bu bölgeye ekonomik çıkar odaklı bakmak istemiştir. Bu yüzden eskisine oranla daha yumuşak bir yaklaşım içerisine girmiştir. Bu zorunluluğun arkasında, petrol ve doğalgaz gibi Türkiye'nin ihracatının önemli bir noktasını oluşturan ekonomik gelişme modeli için altın niteliğinde olan enerji ihtiyacı yatmaktadır.

1992 yılında Dışişleri Bakanlığına bağlı olarak, değişen politikalar doğrultusunda bölgede önemli bir rol oynayacak olan Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) kurulmuştur. Kuruluş amacındaki öncelikli konusu Türkçe konuşulan ülkelerle ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkileri sağlamak ve aynı zamanda gelişim aşamasında olan ülkelerin kalkınmasına

yardımcı olmaktadır (Adıyaman, 2011). Kuruluşu ile birlikte ilerleyen yıllarda özellikle Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik sorunlardan dolayı TİKA'nın faaliyetlerine kaynak bulmada zorluk çektiği görülmüştür. Ayrıca 1995'e kadar geçen süre içerisinde TİKA'nın bürokrasi içi çekişmelerin yaşandığı Türkiye'nin izlediği yanlış Kafkasya ve Orta Asya politikalarının yanı sıra bölge içinde cereyan eden darbe planlarına aracı olduğu da görülmüştür. Özbekistan'da Kerimov'a, Azerbaycan'da Aliyev'e yönelik darbe planlarında TİKA görevlilerinin yer aldığı dedikoduları nedeniyle bölge devletleri bünyesinde TİKA'ya gösterilen ilgi ve önem azalmış oldu.

Bu gelişmeler ile birlikte Türkiye ucuz enerji ihtiyacını karşılamak adına bu dönemde faaliyetlere girişmiştir. Bunun sonucunda Bakü-Ceyhan boru hattı projesi gerçekleştirilmiştir. Tüm bu faaliyetler, Türkiye'yi Avrasya bölgesi dışında kalması riskine karşılık, bölgesel dengeleri iyi okuyan ve ekonomik işbirliğini geliştirerek bir yumuşak güce dönüştürme süreci olarak da ifade edilebilir (Denizhan, 2010).

4. 11 Eylül Sonrası ve Kafkasya

1995'te meydana gelen küresel değişiklikler, ABD'nin de dış politikasının değişmesine neden olmuştur. ABD'nin bu yeni düzenle birlikte Kafkasları ve Orta Asya'yı yeni stratejik alan olarak açıklamıştır. Bu açıklama Rusya'nın tepkisine neden olmuştur. Bundan dolayı Rusya, ABD karşıtı politikalar izlemeye başlamıştır. Özellikle Çeçenistan Savaşı'ndan sonra Rusya'nın zayıf noktalarının ortaya çıkmasıyla birlikte ABD, Kafkasya'ya yönelik dış politikasında daha aktif bir tutum sergilemeye başlamıştır. ABD'nin Güney Kafkasya'da Gürcistan'a destek olarak toprak bütünlüğünü güvence altına almış hem de kendisine ticari pazarlar oluşturmuştur. Aynı zamanda büyük bir diasporası olan Ermenistan ile fazla doğal kaynaklara sahip olan Azerbaycan'ı kimseye bırakmak istememektedir (Mikail, 2012).

11 Eylül 2001 saldırılarıyla birlikte dünyada yeni bir konjonktür oluşmuş ve ABD, bu yeni oluşumdan yararlanarak Kafkasya'ya daha yakın olmak istemiştir. Bu ilgisinin en büyük kaynağı ABD'de bulunan Ermeni lobisidir. Bu dönemde Gürcistan ile de ilişkiler geliştirilmiş ve terörizmle mücadele çerçevesinde Gürcü askerlere ABD tarafından eğitim verilmiştir. 11 Eylül olaylarıyla başlayan yeni uluslararası ortamda ABD, Kafkasya'da daha etkin olmaya başlamıştır. Bu planlarla Rusya'ya karşı direnişini sürdürmeye çalışmıştır. ABD'nin küresel anlamda büyük bir güç olabilmesi için Kafkasya'da var olması gerekmektedir. Bundan dolayı dış politikasını bu amaç doğrultusunda oluşturmuştur (Yasa, 2008).

Küresel bir güç olan ABD, 11 Eylül olaylarından sonra uluslararası arenada öncelik konusu olan terörle mücadele kapsamında somut adımlar atmıştır. Bu nedenden dolayı Kafkasya'ya terörle mücadele adı altında müdahil olmak istemiştir. Kafkasya'daki otoriter siyasi rejimler ve var olan çatışmalar, terörle mücadele için sağlanan işbirliğinin önünde büyük bir engel durumundaydı. Bu durumun ABD'nin aksine Rusya'nın işine gelmekteydi. Aynı zamanda, var olan statünün devam etmesi, Kafkasya'nın Rusya'nın etkisi altında kalmasının devam edeceği anlamına gelmekteydi. Bu nedenle, ABD'nin Kafkasya'ya yönelik yeni projeler geliştirerek var olan Rusya hegemonyasını ortadan kaldırmaya çalıştığı görülmektedir.

ABD, 11 Eylül 2001 sonrasında Kafkasya'da terörle mücadele kapsamında devletlerle ilişki içine girmesine Gürcistan ve Azerbaycan'dan olumlu yaklaşım gelirken Ermenistan, karar almada yavaş kalmıştır. Bunun nedeni de ABD ile ortak ilişki kurmadan önce Rusya'ya danışmasıdır. ABD Başkanı George W. Bush Azerbaycan'ın bu konuda destek vermesi üzerine Washington'un Bakü'ye ekonomik ve askeri yardım yapmasını engelleyen Özgürlüğe Destek Yasasında yaptığı değişiklikle 2002'de bu ülkeye bazı ekonomik yardımların yapılabilmesini sağlamıştır (Tanrısever, 2011).

ABD, Kafkasya ve Orta Asya politikalarını Rusya ve Çin'in gölgesinde gerçekleştirmiştir. Daha öncelerde bu bölge ABD için hayati bir önem taşımamaktaydı. ABD'nin izlediği politikalar Afganistan'daki duruma bağlı olarak daha da önem kazanmış ve güvenlik endişelerini de arttırmıştır. ABD için en büyük tehdit ise bu bölgede ABD'yi etkileyecek küresel bir gücün ortaya çıkmasıdır. Enerji kaynaklarının güvenli bir şekilde dünya pazarına açılması ve bu bölge ülkelerinin liberal ekonomik sisteme entegre edilmesi en önemli temel önceliktir. Vladimir Putin'in 2000 yılında açıkladığı Askeri Doktrin ile eski Sovyet topraklarında aktif olma arzusunu dile getirmiştir. Çin'in özellikle Kazakistan'daki enerji kaynaklarında önemli kazanımlar elde etmesi ve Şangay İşbirliği Örgütü ile bölgeye nüfuz etmeye başlaması ABD'nin bu bölgeye olan ilgisini iyice arttırmıştır. 11 Eylül olaylarından sonra bölge ABD için ticari çıkarlarının yanı sıra stratejik ve güvenlik açısından çok önemli bir konuma gelmiştir. ABD, 1990'lı yıllarda Amerikan şirketleri aracılığıyla girdiği Kafkasya'ya artık askeri olarak da girmiştir. "ABD'nin Orta Asya'daki güvenlik çıkarları veya Orta Asya politikasının temel parametreleri şu şekilde ifade edilebilir: Hazar enerji kaynaklarına güvenli ulaşım ve bunun korunması. Orta Asya'da bir başka gücün hegemonyasının önlenmesi. Orta Asya'daki sorunların diğer bölgelere sıçramasının önlenmesi. Bölge içi çatışmaların veya iç savaşların çıkma olasılığının azaltılması. Kitle imha silahlarının yayılmasının

önlenmesi. Radikal dini grupların bölgeyi kullanmasına izin verilmemesidir” (Arı, 2010: 300).

ABD'nin küresel terörizmle mücadele çerçevesinde gerçekleştirdiği Afganistan işgali aslında enerji politikalarının bir gereği idi. Amaç Türkmenistan doğalgazını Afganistan ve Pakistan üzerinden nakleden bir projeyi oluşturmaktı. Böylece bölgeye hakim olan Rusya hegemonyasını da ortadan kaldırmak istiyordu. Ayrıca bölgede oluşabilecek İran nüfuzunu da engellemiş olacaktı. Bu amaçlar doğrultusunda kullandığı en sık yöntem ise bölge ülkeleriyle ikili ilişkiler içerisine girmektir. Amerika yönetimi Afganistan'ı işgal ederek Orta Asya'yı askeri olarak daha rahat elde edeceği bir bölgeye yerleşmiştir (Arı ve Pirinççi, 2010)

Türkiye 11 Eylül ile birlikte dış politika ufkunu genişletme fırsatı bulmuştur. Bir diğer ifadeyle çok boyutlu bir politika izlemek için fırsat yakalamıştır. Ortadoğu'yu da içine alarak Avrupa'dan Avrasya'ya kadar geniş bir ortam yakalamıştır. Soğuk Savaş sırasında pasif bir politika izleyen Türkiye Soğuk Savaş sonrasında daha aktif bir politikaya doğru yöneldiği görülmektedir. Türkiye'nin dış politikasını kendi bölgesindeki sorunları çözme ve küresel düzeyde istikrarlı bir ortam sağlama amacıyla ikiye ayırarak Ankara'nın bölgesindeki sorunları baskı altına almadan, yumuşak bir güçle çözmesi gerektiği savunulmuştur. Diğer yandan, SSCB'nin dağılması, Türkiye'nin güvenlik ve dış politikalarını etkileyen önemli konuları da arttırmıştır. Yeni dönemde Türk dış politikasında, Soğuk Savaş'ın küresel çıkarlarının yerini bölgesel güçler ve işbirliği almıştır. Böylesine bir jeopolitik konumda Türkiye'ye yönelik tehditler, Soğuk Savaş dönemindekinden daha farklı olarak, çok daha değişik ve sonucunun önceden tam belirlenemeyecek türden olması dikkat çekmektedir. Durum bu hale gelince, Türkiye'nin uluslararası arenada rolünü anlamak ve değerlendirmek daha güç bir hal almıştır (Erol, 2007).

Türkiye genel olarak Kafkaslara Soğuk Savaş sonrası dönemde hem psikolojik açıdan hem de diplomatik açıdan hazırlıksız yakalanmıştır. Bu hazırlıksız ortamın Soğuk Savaş ve sonrası oluşan atmosferin getirdiği fırsatlar arasında bir uyum aşaması geçirmesi gerekmektedir. Bu da bölgeye uygulanacak politikalarının zamanlamalarında problemlere neden olmuştur. Bu gecikme farkına varıldığında Kafkaslar bir bütün olarak ele alınmamış, sadece Azeri-Ermeni savaşı içerisinde şekillendirilmiştir. Bu savaş Kafkaslar politikasında çok önemli bir noktayı teşkil etmektedir. Bu olaya yapılacak doğru yaklaşımlar aynı zamanda Kafkasya politikasının sağlam zeminlere oturtulmasını sağlayacaktır. Bu nedenle öncelikli olarak çok sağlam bir şekilde Kafkasya politikası oluşturulmalıdır. Bu politikayla birlikte yakın havzalarla diğer bölgeler arasında bir bağ kurulmalıdır. Bu

bölge unutulmamalıdır ki Azeri petrolleri, Doğu Anadolu suyolları, Kuzey Irak petrollerini de içine alarak önemli bir jeo-ekonomik bütüne sahiptir (Davutoğlu, 2011: 128).

Ekonomik ve politik anlamda önemli bir merkez olan bu hat, birbirinden ayrı düşünülemez. Bu nedenle bu hat üzerinden Batı Asya'ya kadar kapsamlı bir politika oluşturulmalıdır. Bu politika ayrıca Türkiye'nin Orta Asya ile kuracağı ilişkileri daha da sağlamlaştıracaktır. Soğuk Savaş sonrası aralarındaki ayırım çizgilerinin giderek ortadan kaybolması Kafkaslar, Doğu Anadolu ve Kuzey Irak arasındaki stratejik bağı arttırmaktadır. "Zengin petrol alanları barındıran Bakü ve Kuzey Irak/Körfez petrol alanları ve bu iki alan arasında kalan Ortadoğu'nun can damarları olan su bölgelerinin oluşturduğu GAP ekonomik alanı ekonomi-politik stratejisinin birbirine kaçınılmaz olarak bağımlı kıldığı bölgedir" (Davutoğlu, 2011: 129). İlerleyen zamanlarda bu bölgeleri birbirinden ayrı düşünmek mümkün olmayacaktır.

Sonuç

Türkiye gerek bir bölge ülkesi olan Rusya ile ilişkileri, gerekse Batı dünyası ve onun kurumlarının tarihsel bir ortağı olarak gelişmelerden direk etkilenmiştir. Bölgenin sorunlarının temel nedeni, bölge ülkeleri arasındaki anlaşmazlıkların büyük ve derin olmasının yanı sıra uluslararası aktörlerin konuları bölge içi düzeni sağlama planlarının önüne geçmektedir. Başarısızlığın en önemli nedeni Türkiye'nin kendisinden kaynaklı sebepler haricinde bölge ülkelerinden ve uluslararası sistemdeki gelişmelerden de kaynaklanmaktadır. Bu başarısızlığın altındaki belirleyici etken bu politikalar sırasında Türkiye'nin ABD'nin yanında yer almasıdır. Bu durum Türkiye'yi doğrudan Rusya ile rekabet haline getirmiş ve iki kuvvetli güç arasında sıkışmaya mahkum etmiştir. Türkiye mevcut olaylar karşısında güçlü bir gelecek için yeni oluşmuş düzende milli, bağımsız ve kendine özgü bir çerçevede oluşturduğu projelerle yerini almak zorundadır. Bu konudaki ilgisini ortaya koyma zamanı gelmiştir ve hatta geçmektedir. Aksi takdirde, Türk dış politikasında bitmek bilmeyen sorunlar ve iç siyasetteki gelişmelerden dolayı karşımıza çıkan bu ilgisizlik, açıkçası önümüzdeki dönemde Türkiye'yi dünyanın yeniden şekillendiği bir ortamda geç kalmış bir konuma sokabilir. Bunun için de Türkiye'nin Soğuk Savaşın etkisinden kopabilmesi, çok seçenekli ulusal stratejiler üretebilmesi ve uygulayabilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda bölgede ve dünyada daha etkin olmasını sağlayacak yeni projelere dahil olabilmenin yollarını aramalıdır.

Kaynakça

- Adıyaman, Şeyma (2011). "TİKA: Türkiye'nin Küresel Dış Politika Enstrümanı", <http://www.bilgesam.org/incele/1161/-tika--turkiye%E2%80%99nin-kuresel-dis-politika-enstrumani/#.VUTLd9Ltmko>, (10.12.2014).
- Arı, Tayyar (2010). *Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine*, Bursa, MKM Yayınları.
- Arı, Tayyar ve Ferhat Pirinççi (2010). "11 Eylül Gölgesinde Orta Asya'ya Yönelik Amerikan Politikası", iç. Tayyar ARI (Ed.), *Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine*, Bursa, MKM Yayınları, ss. 295-305.
- Caşın, Mesut Hakkı (2012). "Türk Dış Politikası Açısından Kafkasya ve Orta Asya", http://www.hazar.org/UserFiles/yayinlar/MakaleAnalizler/Hazar_02_Makale8.pdf, (10.12.2014).
- Çelikipala, Mitat (2010). "Türkiye ve Kafkasya: Reaksiyoner Dış Politikadan Proaktif Ritmik Diplomasiye Geçiş", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 7, Sayı 25, ss. 93-126.
- Gürsel, Serap (2012). "Kafkasya'da Güvenlik Sorunu ve Bunun Türk Dış Politikasında Yansımaları", iç. Hasret Çomak, Arda Ercan, Bilge ERCAN. (Eds.), *Uluslararası Kafkasya Kongresi Bildiriler Kitabı*.
- Davutoğlu, Ahmet (2011). *Stratejik Derinlik*, 71.Baskı, Küre Yayınları.
- Denizhan, Emrah (2010). "Türkiye'nin Orta Asya Kafkasya Politikası ziyaretinde TİKA", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, ss. 19-22.
- Erol, Mehmet Seyfettin (2007). "11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikasında Vizyon arayışları ve "Dört Tarz-ı Siyaset"", *Akademik Bakış*, Cilt 1, Sayı 1, ss. 32-50.
- İşyar, Ömer Göksel (2010). "Azerbaycan ve Dış Politika", iç. Tayyar Arı (Ed.), *Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine*, Bursa, MKM Yayınları, ss. 82-104.
- Kasım, Kamer (2010). "Ermenistan", iç. Tayyar Arı (Ed.), *Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine*, Bursa, MKM Yayınları, ss. 149-153.
- Kasım, Kamer (2009). "Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya", *USAK Yayınları*, Ankara.
- Koçer, Gökhan (2010). "Gürcistan: Jeopolitik, Jeokültür, Jeoekonomi", iç. Tayyar Arı (Ed.), *Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine*, Bursa, MKM Yayınları, s. 114.
- Mikail, Elnur Hasan (2012). "ABD'nin Kafkasya Politikasının Güvenlik Boyutu", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 4, s. 90.

- Oran, Baskın (1995). "Türkiye'nin Balkan ve Kafkas Politikası", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 50, Sayı 1, ss. 274-277.
- Özkan, Gökhan (2010). "Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki Bölgesel Politikasında Enerji Güvenliği", *Akademik Bakış*, Cilt: 4, Sayı: 7.
- Tanrısever, Oktay F. (2011). "11 Eylül Sonrası Dönemde Kafkasya'da Bölgesel Güvenlik: Eski Çalışmalar ve Yeni Açılımlar", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, Cilt 6, Sayı 11, ss. 4-7.
- Tellal, Erel (2005). "Türk Dış Politikasında Avrasya Seçeneği", *Uluslararası İlişkiler*, ss. 49-70.
- Yasa, Işıl (2008). "Küresel ve Bölgesel Güçlerin Kuzey Kafkasya Bölgesine Yaklaşımları", <http://www.bilgesam.org/incele/1001/-kuresel-ve-bolgesel-guclerin-kuzey-kafkasya-bolgesine-yaklasimlari/#.VLQWoNKsX6d> (10.12.2014).

